

dom casmurro

Iubiri de altădată

DOM CASMURRO
Machado De Assis

DOM CASMURRO
Machado De Assis
Copyright © 2012 Editura **ALLFA**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MACHADO DE ASSIS, JOAQUIM MARIA

Dom Casmurro / Machado De Assis ; trad.: Simina
Popa. – București: Editura ALLFA, 2012
ISBN 978-973-724-375-1

I. Popa, Simina (trad.)

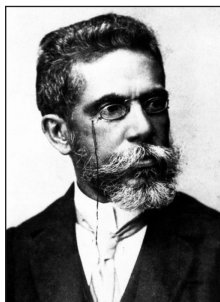
821.134.2(81)-31=135.1

Toate drepturile rezervate Editurii **ALLFA**.
Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată
fără permisiunea scrisă a Editurii **ALLFA**.
Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate editurii.
All rights reserved. The distribution of this book outside
Romania, without the written permission of **ALLFA**,
is strictly prohibited.
Copyright © 2012 by **ALLFA**.

Editura **ALLFA**: Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,
sector 6, cod 060512 – București
Tel.: 021 402 26 00
Fax: 021 402 26 10
Distribuție: Tel.: 021 402 26 30; 021 402 26 33
Comenzi: comenzi@all.ro
www.all.ro

Redactare: Ioana Opaiț
Tehnoredactare: Liviu Stoica
Corectură: Martin Zick
Design copertă: Alexandru Novac

joaquim maria machado de assis

Joaquim Maria Machado de Assis (1839-1908) s-a născut la Rio de Janeiro. Este considerat cel mai mare autor al literaturii braziliene, cu toate că, în timpul vieții, opera lui nu s-a răspândit în afara Braziliei. După nașterea republicii braziliene (în 15 noiembrie 1889, odată cu răsturnarea monarhiei)

Machado de Assis devine mai critic, fiind un observator atent al societății braziliene a timpului său. În această perioadă și-a conceput capodoperele: romanele ***Memoriile postume ale lui Brás Cubas*** (*Memórias Póstumas de Brás Cubas*, 1881), ***Quincas Borba*** (*Quincas Borba*, 1891), *Dom Casmurro* (1899), *Esau e Jacó* (1904) și *Memorial de Aires* (1908). Acestea s-au bucurat de succes atât în rândul publicului, cât și al criticilor. Cunoscutul critic literar american Harold Bloom l-a inclus pe Joaquim Maria Machado de Assis în lista celor mai mari o sută de genii ale literaturii, alături de Dante, Shakespeare și Cervantes.

machado de assis

dom casmurro

Traducere și note de
Simina Popa

Capitolul I

Despre titlu

Serile trecute, venind din centru către Engenho Novo, m-am întâlnit în tren cu un flăcăiantru de aici, din cartier, pe care-l cunosc din vedere. M-a salutat, s-a așezat lângă mine, mi-a vorbit despre lună și despre miniștri, apoi s-a apucat să-mi recite versuri. Călătoria a fost scurtă, iar versurile, poate nu într-o totul rele. Totuși, fiind obosit, s-a întâmplat să închid ochii de vreo trei-patru ori; asta i-a fost de ajuns ca să-și întrerupă lectura și să bage versurile în buzunar.

- Continuați, îl îndemnai, dezmeticindu-mă.
- Am terminat, murmură el.
- Sunt foarte frumoase.

L-am văzut ducând mâna la buzunar să le scoată din nou, dar n-a schițat gestul până la capăt. Se bosumflase. A doua zi, m-a făcut în toate felurile și m-a poreclit *Dom Casmurro*. Vecinii mei, cărora nu le place felul meu retras și tăcut, au preluat porecla, care până la urmă mi-a rămas. Dar nu m-am supărat eu din atâta lucru. Le-am povestit colegilor din oraș întâmplarea, iar ei, în glumă, îmi mai zic așa, prin bilețele: „Dom Casmurro, duminică luăm cina împreună.“ Sau: „Mă duc la Petrópolis, Dom Casmurro, știi casa mea din Renânia; poate ieși și tu din peștera aia a ta din Engenho Novo și vii să petreci vreo două săptămâni cu mine acolo.“ Ori: „Dragul meu Dom Casmurro, să nu crezi că mâine ești scutit de teatru; vino și poți dormi aici, în oraș; îți dau lojă, îți dau ceai, îți dau pat; numai femeii nu-ți dau.“

Nu te uita în dicționare. „Casmurro“ nu e folosit aici cu înțelesul pe care-l dau acestea¹, ci cu cel născocit de ceilalți: „Om tăcut și închis în sine.“ „Dom“ e adăugat din ironie, să-mi dea aere de nobil. Și toată această tărășenie doar pentru că moțăiam! Dar n-am găsit alt titlu mai bun pentru povestirea mea; dacă nu-mi trece altul prin cap până la sfârșitul cărții, asta rămâne. Să afle poetul meu din tren că nu-i port pică. Și, cu puțină strădanie, dat fiind că titlul îi aparține, și-ar putea închipui că și lucrarea e tot a lui. Unele cărți doar atât păstrează de la autorii lor; altele, nici măcar atât.

¹ „Încăpățânat.“

Capitolul II

Despre carte

Acum, că am explicat titlul, voi trece la cartea propriu-zisă. Totuși, să vedem mai întâi motivele care mi-au așezat pana în mână.

Locuiesc singur, cu un servitor. Casa în care trăiesc e a mea; am construit-o special, dintr-o dorință atât de intimă, încât mi-e rușine să o aștern pe hârtie, dar fie. Într-o zi, acum destul de mulți ani, mi-am dorit să refac aici, în Engenho Novo, casa în care am crescut, pe fosta Rua de Matacalvos, cu aceeași înfățișare și aceeași orânduire ca a celeilalte, care nu mai există. Constructorii și zugravii au înțeles întocmai indicațiile date: a ieșit aceeași casă, cu un singur etaj, trei ferestre în față, terasă în spate, aceleași dormitoare și încăperi. În sala principală, tavanul și pereții sunt pictați mai mult sau mai puțin la fel, cu ghirlande de flori mici și, din loc în loc, niște păsări mari care le prind în cioc. În cele patru colțuri ale tavanului se regăsesc figurile celor patru anotimpuri, iar în mijlocul fiecărui perete sunt pictați în medalion Cezar, Augustus, Nero și Massinissa, cu numele scrise dedesubt... Nu-mi pot imagina de ce au fost alese aceste personaje. Când am ajuns în casa din Matacalvos, avea deja decorațiunile astea, rămăsese așa din deceniul anterior. Firește, gusturile timpului dictau să strecuri savoare clasică și figuri antice în picturi americane. Restul e asemănător și analog. Am o mică grădină, flori, legume, un arbore casuarina, o fântână și un spălător. Folosesc veselă și mobilă veche. În fine, acum, ca și atunci, aici se regăsește același contrast între viața dinăuntru, liniștită, și cea din afară, zgomotoasă.

Scopul meu declarat era să leg două capete de viață și să-mi reconstitui adolescența la bătrânețe. Dar n-am reușit să-l recompun nici pe cel ce am fost, nici cele ce au fost. Dacă înfățișarea e aceeași pentru toate, expresia e alta. De-ar fi fost doar lipsa celorlalți, mai treacă-meargă; omul se consolează mai mult sau mai puțin după pierderea cuiva; dar eu însumi lipsesc, iar această absență înseamnă totul. Ca să zic așa, e ca spoiala folosită pe barbă și păr: nu face altceva decât să conserve aspectul extern, cum se zice la autopsii; pentru cel interior, vopselele nu folosesc la nimic. Un certificat care mi-ar da vârsta de douăzeci de ani i-ar putea înșela pe alții, la fel ca toate documentele false, însă nu și pe mine. Prietenii care mi-au mai rămas îi am de puțină vreme; toți cei vechi s-au dus să studieze geologia pământurilor sfinte. Cât despre prietene, pe unele dintre ele le știu de cincisprezece ani, pe altele de mai puțină vreme, și aproape toate cred în tinerețe. Vreo două sau trei dintre ele i-ar face și pe alții să creadă, dar limba pe care o vorbesc te trimite de multe ori să consulți dicționarul, iar un efort atât de mare e obositor.

Revenind, o viață diferită nu înseamnă o viață mai rea; pur și simplu e altceva. Din unele puncte de vedere, viața aceea trecută îmi apare despuiată de multe dintre farmecele pe care i le-am descoperit între timp; la fel de adevărat e că a și pierdut multe dintre greutatea care o făceau așa de supărătoare și, din ce mai țin minte, păstrez despre ea o amintire dulce și vrăjită. De fapt, acum ies puțin și vorbesc și mai puțin. Distracțiile sunt rare. Mare parte din timp mi-o petrec prin grădină, trebăluind și citind; mănânc bine și nu dorm rău.

Dar, cum totul sfârșește prin a te obosi, monotonia asta m-a secătuit și pe mine. Am vrut să mai ies din rutină și mi-am zis să scriu o carte. Mi-au venit în minte jurisprudența, filosofia și politica, nu mi-au venit însă și forțele necesare. Apoi, m-am gândit să aștern pe hârtie o

Istorie a Suburbiilor, poate una mai puțin seacă decât memoriile părintelui Luís Gonçalves dos Santos despre oraș; ar fi fost o lucrare modestă, dar implica mai întâi documente și date, numai lucruri aride și lungi. Apoi, busturile pictate pe pereți s-au pornit să-mi vorbească și să-mi spună că, din moment ce ele nu reușesc să-mi reconstituie timpurile trecute, mai bine aș lua eu pana și aș scrie despre ele. Poate că istorisirea mi-ar recompune astfel iluzia, iar umbrele ar apărea vapoase, precum i s-a întâmplat poetului, nu celui din tren, ci din *Faust*: „Veniți din nou, neliniștite umbre...”

Așa de tare m-a încântat ideea, că până și acum îmi mai tremură pana în mână. Da, Nero, Augustus, Massinissa și tu, mare Cezar, care mă îndemnați să fac propriile comentarii, vă mulțumesc pentru sfat și mă apuc s-aștern pe hârtie amintirile, așa cum îmi vor apărea. Astfel, voi retrăi ce-am trăit și voi exersa pentru vreo lucrare mai importantă. Așadar, să începem evocarea cu o faimoasă amiază de noiembrie, pe care n-am uitat-o niciodată. Am avut multe altele, și mai bune, și mai rele; totuși, aceea nu mi-a ieșit niciodată din minte. Și ai să înțelegi pe măsură ce vei citi.

Capitolul III

Denunțul

Tocmai dădeam să intru în salon, când mi-am auzit pronunțat numele, așa că m-am ascuns în spatele ușii. Casa era cea din Rua de Matacalavos, se întâmpla în noiembrie, într-un an ceva mai îndepărtat, dar n-o să m-apuc să schimb datele din viața mea doar pentru a face pe plac celor care nu agreează poveștile vechi: anul era 1857.

— Dona Glória, încă mai vreți să-l trimiteți pe Bentinho al nostru la seminar? Acum ar fi momentul, dar s-ar putea să existe o piedică.

— Ce piedică?

— O mare piedică.

Mama vru să afle despre ce era vorba. După câteva momente de concentrare, José Dias veni să vadă dacă e cineva pe hol; nu mă văzu, intră înapoi și, cu voce joasă, spuse că piedica venea din casa de alături, cea a familiei Pádua.

— A familiei Pádua?

— Am tot vrut să vă zic, dar n-am îndrăznit. Nu mi se pare cuviincios ca Bentinho al nostru să se ascundă prin cotloane cu fata Țestosului, asta e piedica, pentru că, dacă se îndrăgostesc unul de altul, veți avea mult de furcă pentru a-i despărțiți.

— Nu cred. Se ascund prin cotloane?

— E un fel de-a spune. Au secrete, stau toată ziua împreună. Bentinho aproape că nu mai iese de-acolo. Fata e cu capul în nori, taică-său se face că nu vede; i-ar conveni lui să meargă lucrurile așa încât să... Înțeleg

reacția dumneavoastră; nu credeți în asemenea intrigi, vi se pare că toată lumea are suflet bun...

— Dar, domnule José Dias, eu i-am tot văzut pe copii jucându-se, însă n-am observat nimic care să-mi dea de bănuț. Așa e vârsta; Bentinho abia a împlinit cincisprezece ani. Capitu a făcut paisprezece săptămâna trecută; sunt doi copii. Nu uitați că au crescut împreună, de când cu inundația aceea mare, acum zece ani, când familia Pádua a pierdut atâtea; de-atunci ne-am și împrietenit. Nu știu ce să zic... Cosme, frate, tu ce crezi? Unchiul Cosme a răspuns cu un „Eh!” care, pe înțelesul tuturor, însemna: „Sunt închipuirile lui José Dias; micuții se joacă, eu mă joc; unde sunt tablele mele?”

— Da, eu cred că vă înșelați.

— Se poate, doamna mea. Sper să aveți dreptate; dar credeți-mă că am venit să vă vorbesc după ce i-am observat îndelung...

— În orice caz, nu mai e mult, îl întrerupse mama; o să am grijă să intre la seminar cât mai curând.

— Desigur, dacă vreți în continuare să-l faceți preot, e cea mai bună soluție. Bentinho va îndeplini voia mamei sale. Și, în plus, Biserica braziliană a înfăptuit lucruri mărețe. Să nu uităm că un episcop a prezidat Constituționala¹ și că părintele Feijó² a guvernat imperiul...

— A guvernat de n-a mai putut! i-o tăie unchiul Cosme, cedând unor vechi ranchiune politice.

— Pardon, domnule, eu nu iau partea nimănui, doar citez. Vreau să spun că în Brazilia clerul încă mai are un rol important.

— Ce vrei tu e un marț; hai, adu tablele. Cât despre băiat, dacă e musai să fie popă, ar fi de preferat să nu

¹ Adunarea Constituțională, înființată în 1823, a formulat prima Constituție a Braziliei.

² Diogo Antônio Feijó a fost numit Regent al imperiului Braziliei în 1835.

țină slujbe cu ușile închise. Dar, Glória, soro, chiar trebui să-l faci popă?

— Așa am promis, trebuie să îndeplinesc.

— Știu că ai promis... dar așa o promisiune... știu și eu... Cred că, dacă ne gândim mai bine... Tu ce crezi, verișoară Justina?

— Eu?

— Adevărul e că fiecare știe ce-i mai bine pentru el, continuă unchiul Cosme; iar Dumnezeu are grijă de toți. Și totuși, o promisiune veche de atâția ani... Dar ce-ai pățit, Glória? Plângi? Asta-i bună! Păi asta-i de plâns?

Mama și-a suflat nasul, fără să răspundă. Am impresia că verișoara Justina s-a ridicat și s-a dus lângă ea. A urmat o tăcere lungă, mai aveam puțin și aș fi intrat în salon, dar o forță mai presus de mine, o emoție pe care n-o mai încercasem... N-am reușit să aud ce-a mai spus apoi unchiul Cosme. Verișoara Justina o îndemna: „Verișoară Glória! Verișoară Glória!“ José Dias se scuza: „Dac-aș fi știut, n-aș fi vorbit, dar am făcut-o din admirație, din respect, din afecțiune, ca să îndeplinesc o îndatorire amară, o îndatorire *amarisimă*...“

Capitolul IV

O îndatorire amarisimă!

Lui José Dias îi plăceau foarte mult superlativele. Era felul lui de a conferi ideilor o trăsătură monumentală; cum nu reușea altfel, procedeul îl ajuta să mai lungească frazele. S-a ridicat să caute prin casă tablele. M-am lipit cât am putut de perete și l-am văzut trecând cu pantalonii lui albi scrobiți, prinși sub pantofi, cu vestă și cravată cu ac. Era printre ultimii care mai foloseau asemenea pantaloni în Rio de Janeiro, și poate în lume. Purta pantalonii mai scurți, ca să stea bine întinși. Cravata de satin negru, cu sârmă de oțel pe dinăuntru, îi imobiliza gâtul; așa era moda pe atunci. Vesta de stofă, o vestă de casă ușoară, părea pe el un frac de gală. Era slab, supt, cu un început de chelie; să fi avut vreo cincizeci și cinci de ani. S-a ridicat cu pasul lui domol obișnuit, nu acea lentoare delăsătoare a leneșilor, ci una calculată și dedusă, un silogism complet, premisa majoră înaintea celei minore, premisa minoră înaintea concluziei. O îndatorire amarisimă!

Capitolul V

Secretarul

Nu mergea tot timpul cu pași atât de lenți și țepeni. Se mai întâmpla să se desfacă în gesticulări, de multe ori era rapid și sprinten în mișcări, la fel de natural și într-un fel, și în celălalt. De asemenea, râdea larg la nevoie, avea un râset fără poftă, dar comunicativ, cu tot cu obraji, cu dinții, cu ochii, cu toată fața, cu toată ființa sa, lumea întreagă părea să râdă în interiorul lui. În împrejurările grave, era *gravisim*.

Era secretarul nostru particular de mulți ani; de pe vremea când tatăl meu încă era la fosta moșie din Itaguaí, iar eu abia mă născusem. Într-o zi, a apărut pe acolo, vânzându-și serviciile ca medic homeopat; avea un *Manual*¹ și o farmacie portabilă. Pe atunci umbla un virus de febră; José Dias i-a vindecat pe vechilul nostru și pe o sclavă, nevrând să primească niciun ban în schimb. Atunci, tatăl meu i-a propus să rămână la noi, pe un salariu modic. José Dias a refuzat, spunând că e cinstit să ducă sănătate și la casele celor săraci.

— Cine te împiedică să te duci și în alte părți? Du-te unde dorești, dar rămâi să locuiești cu noi.

— Mă voi întoarce peste trei luni.

S-a întors după două săptămâni, a acceptat să locuiască și să mănânce cu noi, fără altă răsplată, doar dacă voiau să-i dea câte ceva de Sărbători. Când tata a fost ales deputat și s-a mutat la Rio de Janeiro cu familia, a

¹ *Formulário e Guia Médico* (1841), o publicație care multă vreme a fost foarte populară.

venit și el cu noi și i s-a dat o cameră în fundul casei. Într-o zi, când un nou val de febră a venit în Itaguaí, tata i-a zis să se ducă să aibă grijă de sclavi. José Dias n-a spus nimic, a oftat și a mărturisit că de fapt nu e medic. Își luase titlul ăsta ca să ajute propaganda noii școli medicale, și n-o făcuse fără să fi studiat foarte mult în prealabil; dar acum nu-l mai lăsa conștiința să accepte pacienți.

— Dar data trecută i-ai vindecat.

— Cred că da, însă ar fi mai bine spus că medicamentele indicate în cărți au făcut-o. Ele au reușit, da, după voia lui Dumnezeu. Eu eram un șarlatan... Nu neg; motivele mele puteau fi și chiar erau nobile; homeopatia e adevărată, și am mințit pentru a sluji adevărul; dar a venit vremea să pun lucrurile la punct.

N-a fost dat afară, așa cum a cerut; tata nu se mai putea lipsi de el. Avea darul de a se face acceptat și de folos; lipsa lui se simțea de parcă ar fi fost unul din familie. Când a murit tata, a fost străpuns de o durere enormă, așa mi-au povestit, eu nu-mi aduc aminte. Mama i-a rămas recunoscătoare și n-a fost de acord să părăsească locuința lui din conac; la o săptămână după slujba religioasă, s-a dus să-și ia rămas-bun de la ea.

— Rămâi, José Dias.

— Dacă așa vă este voia, doamna mea.

A avut și el o mică moștenire prin testament, o poliță de asigurare și patru vorbe de laudă. A copiat cuvintele, le-a înrămat și le-a pus pe peretele din camera lui, deasupra patului. „Asta e cea mai bună poliță“, obișnuia să spună adesea. Cu timpul, a dobândit o anumită autoritate în familie, cel puțin se făcea ascultat; nu abuza, și știa să-și spună părerea fără să se impună. La urma urmei, ne era prieten, n-aș spune cel mai bun, dar nu toate sunt cele mai bune pe lumea asta. Și nu-ți imagina că era supus din fire; purtarea lui curtenitoare era mai degrabă calculată decât înnăscută. Își păstra îmbrăcămintea foarte bine; față de alții, care ponosesc repede hainele

noi, el le purta pe cele vechi, periate și călcate, ajustate, cu toți nasturii închiși, fiind de o eleganță sărăcăcioasă și modestă. Era citit, dar nu foarte, îndeajuns cât să întrețină o conversație la o serată și la desert sau să explice vreun fenomen, să vorbească despre efectele căldurii și ale frigului, despre poli și despre Robespierre. Ne povestea de multe ori despre o călătorie pe care o făcuse în Europa și mărturisea că, dacă n-am fi fost noi, s-ar fi întors acolo până acum; avea prieteni în Lisabona, dar familia noastră, spunea el, era totul, după Dumnezeu.

— După sau înainte? îl întreabă unchiul Cosme într-o zi.

— După, repetă José Dias, plin de evlavie.

Iar mama, care era credincioasă, se bucură să vadă că-l pune pe Dumnezeu la locul cuvenit și zâmbi încuviințând. José Dias îi mulțumi cu un gest al capului. Mama îi mai dădea din când în când niște mărunțiș. Unchiul Cosme, care era avocat, îl pune să copieze documentele de la procesele lui.

Capitolul VI

Unchiul Cosme

Unchiul Cosme locuia cu mama de când devenise văduvă. Pe atunci, el era deja văduv, la fel ca și verișoara Justina; era casa celor trei văduvi.

Soarta încurcă de multe ori mersul lucrurilor. Deși era educat pentru una din funcțiile senine ale capitalismului, unchiul Cosme nu se îmbogățea din procese: îi ajungeau cât să-i pună mâncare pe masă. Avea cabinet pe fosta Rua das Violas, aproape de tribunal, care se afla în zona penitenciarului, între timp desființat. Se specializase în infracțiuni. José Dias nu pierdea pledoariile unchiului Cosme. El îl ajuta să îmbrace și să-și dezbrace toga, copleșindu-l cu laude la final. Când veneau acasă, ne povestea despre înfruntări. Unchiul Cosme zâmbea fudul, oricât de modest s-ar fi dorit.

Era gras și greoi, avea răsuflarea întretăiată și ochii somnoroși. Printre cele mai vechi amintiri ale mele sunt diminețile în care încăleca pe animalul dăruit de mama, cu care se ducea la cabinet. Un negru i-l aducea de la grajd și îi ținea frâiele, în timp ce el ridica piciorul și-l puneă în scară; urma un minut de odihnă sau de gândire. Apoi își lua un prim avânt, corpul amenința să urce în șa, dar nu urca; a doua încercare, același rezultat. În fine, după câteva momente prelungi, unchiul Cosme își aduna toate forțele fizice și morale, se avânta cu ultimul efort posibil și se prăvălea în sfârșit în șa. Aproape de fiecare dată, animalul reacționa de parcă tocmai primise lumea întreagă în spinare. Unchiul Cosme își așeza cărnurile mai bine, iar animalul pleca la trap.

Dar n-am uitat ce mi-a făcut într-o zi. Deși eram născut la țară (de unde am venit când aveam doi ani) și în pofida obiceiurilor de pe vremea aceea, eu nu știam să încalec și mă temeam de cai. Unchiul Cosme m-a ridicat și m-a pus călare pe animal. Când m-am văzut urcat acolo (aveam nouă ani), singur și neajutorat, cu pământul sub mine, am început să țip deznădăjduit: „Mami! Mami!“ Mi-a venit în ajutor, palidă și tremurândă, crezând că voia cineva să mă omoare, m-a dat jos, m-a strâns în brațe, în timp ce fratele ei a întrebat-o:

— Păi cum, Glória, așa un găligan se teme de un animal blând?

— Nu e obișnuit.

— Trebuie să se obișnuiască. Atunci când o să fie preot, dacă-l pun vicar la țară, trebuie să știe să umble pe cal; și aici la fel, și chiar dacă n-o să fie preot, când o să vrea să facă impresie, ca ceilalți băieți, și n-o să poată, pe tine o să dea vina, soro.

— N-are decât; mie mi-e teamă.

— Teamă! Auzi, teamă!

Adevărul e că am învățat să călăresc mai târziu, nu neapărat de plăcere, cât de rușine să nu mi se spună că nu știu. „Ce-o să mai umble acum după fete“, mi-au zis când am început lecțiile. Nu se putea spune același lucru și despre unchiul Cosme. Pentru el era o obișnuință și o necesitate. Nu-l mai ajuta în amor. Se spune că în tinerețe avea trecere la multe dame, în plus, mai fusese și înflăcărat membru de partid; dar anii i-au secăt cea mai mare parte a avântului politic și sexual, iar grăsimea a pus capăt restului ideilor publice și intime. Acum își îndeplinea obligațiile de serviciu fără pasiune. În timpul liber stătea degeaba sau juca. Din când în când, mai spunea bancuri.